

*Олександр ПОПОВИЧ,
керівник Головного управління
з питань діяльності правоохоронних органів
Адміністрації Президента України*

СУБ'ЄКТИ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КЕРІВНИЦТВА НА СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ФРАНЦІЇ

Ключові слова: кримінальний процес Франції; стадія досудового розслідування; інститут процесуального керівництва; прокурор; слідчий суддя; повноваження прокурора; повноваження слідчого судді.

Пошук ефективних моделей процесуального керівництва під час розслідування кримінальних проваджень вкрай актуальний, зважаючи на те, що кримінальне судочинство в Україні нині перебуває на шляху великих реформ, а інститут ролі прокурора під час досудового розслідування дещо трансформований. У зв'язку з цим дослідження та врахування досвіду зарубіжних країн щодо здійснення керівництва досудовим розслідуванням і ролі прокурора в цьому може посприяти формуванню позитивного іміджу стосовно його нової ролі в кримінальному провадженні України.

Останні дослідження різних аспектів досудового розслідування в зарубіжних країнах, зокрема і наявних проблем щодо інституту процесуального керівництва, опубліковували в своїх працях як вітчизняні вчені – Л. Грицаєнко, В. Корж, О. Куценко, О. Михайленко, М. Мичко, А. Молдован, так і зарубіжні дослідники – Л. Головка, К. Гуценко, В. Додонов, К. Калиновський, А. Смірнов, М. Стойко.

У даній статті на прикладі кримінального процесу Франції, що як свого часу, так і дотепер найбільшою мірою впливає на формування кримінального правосуддя інших держав світу [1, 3–5], спробуємо розкрити питання щодо того, кому саме у процесі досудового розслідування має належати керівна роль під час його проведення.

Із прийняттям у Франції 2 березня 1959 року нового кримінально-процесуального кодексу (КПК Франції), основні положення якого діють і донині [2, 9, 285; 3, 7; 4, 49; 5, 319], питання, ко-

му належить керівництво попереднім слідством – прокурору чи слідчому судді – є дискусійним.

Наприклад, К.Ф. Гуценко вважає, що попереднє слідство у Франції проводить слідчий суддя, тоді як роль прокурора є керівною лише щодо органів судової поліції під час дізнання [2, 296, 328].

А.В. Молдован зауважує, що прокурор здійснює керівництво судовою поліцією у Франції (може дати розпорядження про проведення всіх дій, необхідних для розшуку й переслідування осіб, винних у порушенні кримінального закону). Тоді як попереднім слідством займається слідчий суддя, для якого ця функція є прерогативною. При цьому обов'язок доказування на практиці під час попереднього розслідування покладено саме на слідчого суддю, який самостійно в таємній і письмовій формі збирає докази, а прокурор лише наглядає за такою діяльністю [4, 52, 85, 124–125].

Подібну думку висловлює Л.В. Головка: ще при підготовці КПК Франції 1958 року сформований такий принцип, як незалежність слідчих суддів від прокуратури [3, 68].

Точки зору про те, що у Франції розслідуванням справ займається слідчий суддя, дотримуються також В.Є. Чіркін [6, 392] та М.Г. Стойко [7, 163].

Проте інші дослідники керівництво попереднім слідством у Франції відносять до компетенції прокурора.

Так, В.М. Додонов зазначає, що прокурор здійснює пряме керівництво попереднім слідством у Франції, а його повноваження на цій стадії характеризуються як контролюючі щодо

слідства і навіть як пряме керівництво слідчим суддею [8, 41, 48–49, 55–56].

У багатьох своїх дослідженнях Л.Р. Грицаєнко наголошує, що слідчий суддя лише провадить попереднє розслідування або організовує його, однак справжнім керівником цієї стадії є прокурор [9, 111–121; 10, 153, 155].

Тобто погляди дослідників кримінального процесу Франції щодо того, кому належить керівна роль при проведенні досудового розслідування, розділилися. Одні вчені відносять цей інститут до повноважень слідчого судді, а другі – до повноважень прокурора. У зв'язку із цим постає необхідність вивчити окреслене питання шляхом аналізу тих норм КПК Франції, в яких визначено повноваження прокурора та слідчого судді. За результатами такого дослідження можна отримати відповідь на запитання, кого ж вважати процесуальним керівником попереднього слідства у Франції.

Розпочинати дослідження інституту процесуального керівництва у сучасній Франції варто з поділу стадії досудового розслідування, згідно з висновками Л.В. Головка [3, 6–7, 11] та А.В. Молдована [4, 125], на «дізнання» та «попереднє слідство», які є самостійними етапами кримінального переслідування в межах однієї стадії. Дізнання лише передує попередньому слідству.

Так, під час дізнання, яким охоплюється діяльність посадових осіб судової поліції як суб'єктів кримінального переслідування [7, 158], під керівництвом прокурора (статті 12, 13 КПК Франції) провадяться такі процесуальні дії, як: 1) огляд місця події та його фіксація – ст. 54 КПК Франції; 2) обшук, виїмка – статті 56–59 КПК Франції; 3) привід та допит осіб – ст. 62 КПК Франції; 4) призначення експертизи – ст. 60 КПК Франції; 5) затримання (короткочасне примусове перебування особи в поліцейській дільниці під наглядом поліції) – ст. 63 КПК Франції [2, 322–323] з метою: 1) встановлення фактів порушення кримінального закону; 2) збирання доказів; 3) розшуку осіб, які вчинили злочини. Всі ці дії судова поліція відображає у відповідних протоколах, що в подальшому мають доказове значення у справі та можуть бути використані слідчим суддею під час попереднього слідства [1, 8; 3, 10–12, 24, 42–47, 50–51; 4, 128–130; 5, 319].

Відтак, можна вважати, що керівництво провадженням дізнання у Франції віднесено до компетенції прокурора, керівна роль якого, на думку Л.В. Головка [3, 25–26, 34], визначається за таки-

ми принципами: 1) наявність прямих взаємовідносин між прокурором і офіцерами судової поліції – вся внутрішня ієрархія судової поліції відповідає; 2) право вільного вибору прокурором осіб, які проводитимуть дізнання, – прокурор самостійно обирає відомство і посадову особу, яка провадить дізнання, і має право передавати справу з одного органу дізнання в інший; 3) право прокурора на отримання інформації – судова поліція зобов'язана не тільки повідомляти прокурору про результати проведення слідчих дій за його дорученням, а й про всі інші справи, що перебувають у їх провадженні (статті 19, 27 і 29 КПК Франції); 4) право на дії – прокурор республіки наділений всіма тими правами з ведення дізнання очевидних і неочевидних злочинів (проступків), якими наділена судова поліція, а прибуття на місце події прокурора автоматично позбавляє судову поліцію всіх процесуальних повноважень, оскільки їх вона може отримати лише за спеціальними вказівками прокурора (ст. 68 КПК Франції).

Л.Р. Грицаєнко у багатьох своїх працях визначає функцію прокуратури при початковому розслідуванні судовою поліцією як нагляд за даним суб'єктом. Водночас прокурор може давати вказівки і судовій поліції щодо збирання інформації, необхідної для здійснення правосуддя. Тому, незважаючи на те, що основним завданням прокурора у Франції згідно зі статтями 34, 35, 39 КПК Франції є порушення кримінального переслідування, контроль за попереднім слідством та підтримання обвинувачення в суді, він фактично здійснює керівництво поліцейськими службами, які розслідують злочини, а відтак, наділений правом давати їм вказівки [11, 119–125; 10, 124].

Однак цей висновок не варто розцінювати як доктринальну думку щодо приналежності керівництва дізнанням винятково до повноважень прокурора. Адже, як зауважує Л.В. Головка, незважаючи на те, що повноваження слідчого судді розглядаються здебільшого щодо стадії попереднього слідства, даний суб'єкт наділений певними правами і під час проведення дізнання [3, 26].

На підтвердження цієї думки варто звернутися до змісту ст. 72 КПК Франції, в якій вказано, що слідчий суддя має право здійснювати будь-які дії судової поліції під час дізнання очевидних злочинів (проступків). Прибуття його на місце події позбавляє самостійності не тільки судову поліцію, а й прокурора. Судова поліція за наведених обставин дії розпочинає вже на підставі вказівок слідчого судді. При цьому проведення слідчим суддею

дiзнання не розцiнюється як початок попереднього слiдства, оскiльки пiсля закинчення початкового збору доказiв провадження у справi триває у звичайному порядку, а саме: зiбранi матерiали передаються прокурору (для прийняття подальшого рiшення щодо наявностi чи вiдсутностi пiдстав для початку попереднього слiдства), який вiдповiдно до Глави III «Слiдча юрисдикцiя» Книги I «Про порушення публiчного позову та слiдства» [4, 49] i Книги II «Судова юрисдикцiя» КПК Францiї, що регламентують дiяльнiсть слiдчого суддi та обвинувальної камери, за наявностi пiдстав передає матерiали для провадження попереднього слiдства слiдчому суддi – єдиному органу досудового розслiдування [3, 56, 58, 72].

Отже, можна стверджувати, що iнститут процесуального керiвництва пiд час провадження дiзнання належить не лише до компетенцiї прокурора, а й до повноважень слiдчого суддi.

Невизначенiсть приналежностi iнституту процесуального керiвництва до повноважень певного суб'єкта розслiдування простежується вже на стадiї попереднього слiдства, яке проводить слiдчий суддя. Наприклад, Л.В. Головка [3, 76, 81, 85, 87–88], А.В. Молдован [4, 126] i К.Ф. Гуценко [2, 331, 333, 341] вiдстоюють позицiю вiднесення процесуального керiвництва пiд час попереднього слiдства до повноважень слiдчого суддi. Вказанi дослiдники, посилаючись на норми КПК Францiї, зазначають, що iз отримання справи слiдчим суддею до його провадження, керувати подальшим проведенням попереднього слiдства починає саме цей суб'єкт. Про його керiвну роль свiдчать: 1) ч. 1 ст. 81 КПК Францiї – слiдчий суддя має право здiйснити будь-яку слiдчу дiю, яку вважатиме необхідною для встановлення iстини у справi. При цьому єдиним обмеженням у цьому питаннi для слiдчого суддi є «його професiйна свiдомiсть, повага до вимог закону i прав на захист»; 2) ч. 2 ст. 81 КПК Францiї – за необхідностi слiдчий суддя може делегувати свої повноваження iншим посадовим особам за допомогою окремих доручень. Так, згiдно з ч. 1 ст. 151 КПК Францiї доручення слiдчого суддi про проведення слiдчої дiї можуть бути наданi будь-якому слiдчому суддi цього ж Трибуналу та офіцеру судової полiцiї; 3) ст. 101 КПК Францiї – слiдчий суддя приймає самостiйно рiшення про допит будь-якої особи; 4) рiшення про зняття iнформацiї з каналiв зв'язку слiдчий суддя приймає самостiйно, виносячи постанову, яка не пiдлягає оскарженню; 5) надання прокурором слiдчому

суддi вказiвок при отриманнi справи на вивчення та повернення її на додаткове розслiдування для останнього не є обов'язковим. Адже рiшення про їх виконання чи невиконання слiдчий суддя приймає самостiйно, але вiдмова у їх виконаннi прокурором може бути оскаржена.

Про керiвну роль слiдчого суддi також свiдчить i те, що передача йому матерiалiв може здiйснюватися прокурором з вимогою його провадження: 1) щодо певної особи; 2) по факту [1, 9]. Водночас дiяльнiсть слiдчого суддi залежить лише вiд фактiв, наданих йому прокурором, однак він не зобов'язаний виконувати вимогу прокурора щодо необхідностi провадження справи стосовно певної особи. Тому слiдчий суддя має право притягувати до вiдповiдальностi особу, яку вважатиме за потрібне (ч. 3 ст. 80 КПК Францiї) [3, 80–83].

Крiм того, у Францiї при провадженнi попереднього слiдства сформований такий принцип дiяльностi слiдчого суддi, як «процесуальна незалежнiсть». Зазначеним поняттям охоплено: 1) право вiльного провадження – слiдчий суддя провадить тi слiдчi дiї, якi вважає за необхідне; 2) слiдчий суддя виконує їх у тому порядку, в якому визнає потрібним; 3) він самостiйно вирiшує питання про час i місце провадження слiдчих дiй, будучи практично не обмежений у строках тощо [3, 64].

У зв'язку з викладеним варто констатувати, що процесуальне керiвництво на попередньому слiдствi належить до компетенцiї слiдчого суддi.

Проте сьогоднi виникають дискусiї про виконання прокурором i слiдчим суддею паралельних функцiй на цьому етапi, i як наслiдок – висловлюються рiзні думки щодо можливостi вiднесення iнституту керiвництва попереднiм слiдством до його повноважень.

Зокрема, Л.В. Головка, характеризуючи повноваження прокурора пiд час провадження попереднього слiдства слiдчим суддею, вказує на те, що прокурор певною мiрою здiйснює керiвництво [3, 75–76], оскiльки: 1) ч. 1 ст. 82 КПК Францiї вказує, що прокурор має право вимагати проведення додаткових слiдчих дiй; 2) у статтях 140, 146, ч. 2 ст. 148 КПК Францiї передбачено обов'язок прокурора готувати висновки про необхіднiсть обрання запобiжних заходiв та за наявностi пiдстав звiльняти з-пiд вартi; 3) в ст. 119 КПК Францiї передбачено можливiсть прокурора бути присутнiм при провадженнi слiдчих дiй; 4) у ч. 2 ст. 82 КПК Францiї йдеться про право прокурора вимагати передачі йому всiх матерiалiв справи протягом 24 годин.

Такої самої думки додержується В. Корж: прокурор у Франції під час кримінального переслідування здійснює керівництво судовою поліцією та нагляд за попереднім розслідуванням слідчого судді. Водночас прокурор на будь-якій стадії розслідування має право взяти на себе виконання слідчих функцій або дати вказівку слідчому судді щодо провадження тих чи інших дій [12, 74–82].

Про керівну роль прокурора свідчить його право при отриманні розслідуваної справи від слідчого судді на вивчення повернути її йому зі своїми вказівками [10, 127–128].

Однак, як зазначає Л.В. Головка, такі вказівки прокурора під час повернення справи на додаткове розслідування для слідчого судді не є обов'язковими, а тому він має право їх не виконувати і справу одразу направляти на розгляд у суд. Прокурор може лише оскаржити невиконання цих вказівок [3, 96–97].

Про наявність дискусії в даному питанні свідчить і те, що слідчий суддя призначає експертизу з власної ініціативи, а також на вимогу прокурора [13, 114–118; 4, 89].

Отже, доходимо висновку, що у кримінальному процесі Франції існують два головні суб'єкти розслідування, а саме: прокурор і слідчий суддя, під керівництвом яких перебуває судова поліція. Тобто з розвитком кримінальної процесуальної діяльності у цій країні було визнано за найбільш доцільне відмовитися від запровадження єдиного керуючого суб'єкта попереднім слідством. Адже, як свідчить проведене дослідження, між прокурором і слідчим суддею існує складний механізм співпраці, в якому право одного давати вказівки протиставляється праву другого не виконувати їх. Кожен вправі вчиняти так, як вважає за потрібне. Водночас у деяких випадках невиконання дій за вказівками можна оскаржити. Тому подальші дослідження як позитивних моментів інституту процесуального керівництва у кримінальному процесі Франції, так і негативних (з метою уникнення їх у вітчизняному досудовому розслідуванні) повинні відбуватися з урахуванням усього комплексу взаємовідносин між прокурором та слідчим суддею.

Список використаних джерел:

1. Калиновский К.Б. Уголовный процесс современных зарубежных государств: учеб. пособ. / К.Б. Калиновский. – Петрозаводск: ПетрГУ, 2000. – 55 с.
2. Гуценко К.Ф. Уголовный процесс западных государств: учеб. пособ. / К.Ф. Гуценко, Л.В. Головка, Б.А. Филимонов. – М.: Зерцало-М, 2001. – 480 с.
3. Головка Л.В. Дознание и предварительное следствие в уголовном процессе Франции / Л.В. Головка. – М.: СПАРК, 1995. – 130 с.
4. Молдован А.В. Кримінальний процес: Україна, ФРН, Франція, Англія, США: навч. посіб. / А.В. Молдован. – К.: Центр учбової літератури, 2005. – 352 с.
5. Уголовный процесс / под ред. проф. С.С. Алексеева. – М.: Юрист, 1995. – 326 с.
6. Чиркин В.Е. Конституционное право зарубежных стран / Чиркин В.Е. – М.: Юристъ, 1997. – 568 с.
7. Стойко Н.Г. Уголовный процесс западных государств и России: сравнительное теоретико-правовое исследование англо-американской и романо-германской правовых систем: моногр. / Н.Г. Стойко. – СПб: Издательский Дом С.-Петербур. гос. ун-та, Издательство юридического факультета СПбГУ, 2006. – 264 с.
8. Додонов В.Н. Прокуратура в России и за рубежом. Сравнительное исследование / В.Н. Додонов, В.Е. Крутских; под. ред. канд. юрид. наук С.И. Герасимова. – М.: НОРМА, 2001. – 192 с.
9. Грицаєнко Л.Р. Інститут підтримання обвинувачення в Україні та в зарубіжних країнах / Л. Грицаєнко // Вісник прокуратури. – 2009. – №8. – С. 111–121.
10. Грицаєнко Л.Р. Прокуратура в країнах Європи: навч. посіб. / Л.Р. Грицаєнко. – К.: БІНОВАТОР, 2006. – 400 с.
11. Грицаєнко Л.Р. Роль і місце прокуратури Франції в системі органів державної влади / Л.Р. Грицаєнко // Вісник прокуратури. – 2006. – №5. – С. 119–125.
12. Корж В. Концептуальні засади реформування функцій прокуратури України / В. Корж // Вісник прокуратури. – 2007. – №8. – С. 74–82.
13. Куценко О. Докази і доказування у кримінальних процесах ФРН, Франції, Англії, США / О. Куценко // Вісник прокуратури. – 2006. – №6. – С. 114–118.

Олександр ПОПОВИЧ

**СУБ'ЄКТИ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КЕРІВНИЦТВА
НА СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ
В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ФРАНЦІЇ**

Резюме

Досліджено кримінальний процес Франції в частині визначення суб'єкта кримінального переслідування, який здійснює процесуальне керівництво на стадії досудового розслідування.

Александр ПОПОВИЧ

**СУБЪЕКТЫ ПРОЦЕССУАЛЬНОГО РУКОВОДСТВА
НА СТАДИИ ДОСУДЕБНОГО ПРОИЗВОДСТВА
В УГОЛОВНОМ ПРОЦЕССЕ ФРАНЦИИ**

Резюме

Исследовано уголовное судопроизводство Франции в части определения субъекта уголовного преследования, который осуществляет процессуальное руководство на стадии досудебного производства.

Alexander POPOVYCH

**PROCEDURAL LEADING SUBJECTS
ON THE PRE-TRIAL INVESTIGATION STAGE
IN THE CRIMINAL PROCEDURE OF FRANCE**

Summary

The criminal procedure of France is being researched in the field of the determination of the criminal prosecution subject, which provides procedural leading under preliminary investigation.